

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

3/2023

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

3/2023

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 3

Jurnal 2003-yildan boshlab filologiya fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab fizika-matematika fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab siyosiy fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasini hamardagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli qaror bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti
Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'loq Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor
Mas'ul kotib: Shirinova Maxriyxo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margiani S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Mimin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Me'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Merriiso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Salaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djarayev Davron Ramonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Sharinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarev Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamasjonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Boboyev Feroz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'zR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Armedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Tozirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

Одилова Г.К.	Болалар адабиётida глoтoтoик дискурс таркибидa услуб ва мaъно адекватлиги	126
Жумиев А.А.	Ўзбек ва немис бaдиий матнларида ориентoпoтoнослaрнинг мaъно oттенкaлари	132
Murtazoyev O.N.	Intertekstuallikning tilshunoslikda qo'llanilishi	136
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
O'rayeva D.S., Adizova O.I.	Folklore in the context of modern culture	140
Eshonqulova G.T.	Badiiy asarda ma'noni implisit ifodalashning kommunikativ strategiyalari	149
Kurbonov S.S.	"Utkan kunlar" romanida oqim otalar obrazlari talqini	154
Muhammadova M.M.	"Ko'kkan" taxallusi bilan she'rlar yozgan Shayboniy hukmdor talqini	158
Camieva O.Kh., Rajabova Z.T.	The concept of the motif of loneliness in 20th century American literature	163
Sultonova D.S.	Ingliz adabiyotida kriminal mavzudagi prozaik asarlar taraqqiyoti	167
Umarov U.A.	Characteristic features of hero archetype in the example of Harry Potter	171
Umurova N.R.	"Iqromona" va islom falsafasi	176
Urmonova N.M.	The deontology of translation and interpretation	181
Babayev O.A.	Jaloliddin Rumi asarlarining arab tiliga qilingan tarjimalarda g'arb tarjimalari ta'siri	186
Batrovna M.A.	Badiiy adabiyotda kasalliklar ramzi	191
Boqarova M.A.	Пути развития русского реализма рубежа XX-XXI веков: от соцреализма до экзистенциального постреализма	196
Jamilova B.S.	Ўзбек ва турk bolalar adabiyotidagi muhtarak tuygular	203
Nuriddinova Sh.S.	Hamza Imonberdiyev she'riyatida ramziylik va erk motivi ifodasi	210
Rajabova P.Z., Rajabova G.Z.	Ertaq janri stilizatsiyasining asoslari va taraqqiyot xususiyatlari	215
Ushonova Z.H.	Rey Bredberning "Marsga hujum" ("Марсианские хроники") asarida tarjima xususiyatlari va tarjimon uslubi	221
Sadigova N.E.	Romanticism of Byron and his work "Cain"	227
MA'NUSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOTOLOGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Maqsudova N.U.	Ziyouddin Haziniy she'rlarining manbalari	233
"NAVOIY GULSHANI"		
Rajabova M.B.	Риёзу ушбу касал дафъин эт ...	237
PEDAGOGIKA *** ПЕДАГОГИКА *** PEDAGOGICS		
Bahronova B.B.	Abduruf Fitratning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari	240
TARIX *** ИСТОРИЯ *** HISTORY		
Muminov D.A.	Samarqandga evakuatsiya qilingan sanoat korxonalari va ularning faoliyati	244
Rahmatulloyev M.X.	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ommaviy axborot vositalarining tarixi va rivojlanish bosqichlari	249
Xalimov J.N.	Buxoro amirligi va Rossiya imperiyasining savdo-sotiq munosabatlarining yo'lga qo'yilishi	253

LITERARY CRITICISM

UO'K: 82

REY BREDBERNING "MARSGA HUJUM" ("МАРЧАХОНКНЕ ПРОИХИИ") ASARIDA TARJIMA XUSUSIYATLARI VA TARJIMON USLUBI

U'smonova Zarina Habibovna,

Buxoro davlat universiteti

Ingliz tilshunosligi kafedrasida katta o'qituvchi

zarina_1908@mail.ru

Annotationiya. Ushbu maqolada tarjima turlari va ularning tarjimon tomonidan asar tarjimasida turlicha foydalanilishi, shuningdek, bu jarayonda asar tarjimasining aslyat mazmun mohiyatini buzmaslik uchun tarjimonning o'ziga xos uslubi haqida so'z boradi.

Tarjimon ushbu nafaqat til imkoniyatlarini qamrab oladi, balki aslyat, bithvosita va bevosita tarjima xususiyatlarida lingvovadaniy xususiyatlarini ham qamrab olishi, aslyatdagi ruhni to'laqonli buzmasdan kitobxon tilga tarjima qilishda bithvosita tarjimaning ahamiyati yaqqol ko'zga tashlanadi. Jamladan, fantastik asarlar tarjimasida nafaqat adabiy, lingvistik, madaniy xususiyatlarini qamrab oladi, balki ular tarjima jarayonida soharviy terminologik muhitni yaratadi. Rey Bredberning "Marsga hujum" asari bithvosita tarjimasida shunday asarlar sarasiga kiradi.

Kalit so'zlar: tarjimon, tarjima, leksik birlik, grammatik transformatsiya, uslub, tasviriy ifoda, transliteratsiya, transformatsiya, muqobil, kalkalash, obrazli tarjima.

Аннотация. В данной статье раскрывается представление о видах перевода и их различном использовании переводчиком при переводе произведения, а также о специфическом стиле переводчика, чтобы в этом процессе не нарушалось оригинальное содержание перевода произведения.

Стиль переводчика охватывает не только языковые возможности, но и языковые и культурологические особенности оригинала, непрямого и прямого перевода, причём ясно видна важность косвенного перевода в переводе оригинала на язык читателя без полного разрушения духа. В частности, перевод фантастических произведений охватывает не только литературоведческие, языковые, культурологические особенности, но и создаёт полевую терминологическую среду в процессе их перевода. Одной из таких работ является не прямой перевод «Атаки на Марс» Рэй Бредбери.

Ключевые слова: переводчик, перевод, лексическая единица, грамматическая трансформация, стиль, образное выражение, транслитерация, трансформация, альтернатива, калькирование, образный перевод.

Abstract: This article reveals the types of translation and their different uses by the translator when translating a work, as well as the specific style of the translator, so as not to affect the original content of the translation of the work in this process.

The style of the translator covers not only linguistic possibilities, but also the linguistic and cultural features of the original, indirect and direct translation, and the importance of indirect translation in translating the original into the language of the reader without completely destroying the spirit is clearly visible. In particular, the translation of fantastic works covers not only literary, linguistic, cultural features, but also creates a field terminological environment in the process of their translation. One such work is an indirect translation of Ray Bradbury's Attack on Mars.

Key words: translator, translation, lexical unit, grammatical transformation, style, imaginary expression, transliteration, transformation, alternative, tracing, figurative translation.

Kirish. Til rivoji bilan bog'liq jarayonlar, ayniqsa, tarjima sohasi jadal rivojlanmoqda. Adabiyotimizga kirib kelayotgan inglizcha yozuvchilar ijodidan o'zbekchaga o'girilgan asarlar katta miqdorni tashkil etadi. Hozirgi globallashuv jarayonida tarjima qardosh xalqlar tillari hamda xorijiy tillarni o'rganishning muhim shartlaridan biri sifatida o'quv jarayonining barcha bosqichlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u o'qovchi va talabalarning o'rganilayotgan tillarni emas, ona tili hoditalarni ham ogli ravishda o'zlashtirishlariga ko'maklashadi. Biz yashab turgan jamiyatdagi hayot jabhalarini qamrab olgan taraqqiyot va ilmiy-texnik taraqqiyot va u bilan bog'liq bo'lgan xalqaro hamkorlik va kutilayotgan

LITERARY CRITICISM

demografik rivojlanishlar va boshqa mavjud bo'lgan muhim tammadunlar davlatlararo aloqani va har xil tilda gaplashuvchi elat va millatlar jamiyatining rivojlanishiga olib keladi. Bu jarayon bevosita adabiyotni ham cheklab o'tmaydi. Jumladan, texnika va kompyuter jadalashini asosida olamshumul kashfiyotlarning paydo bo'lishi turli adabiyotda ham aql bovar qilmaydigan xayolotlar olamiga mansub fantastik asarlar yaratilishi [11,1], ularning boshqa tillarga tarjima qilinishi ham tarjima sohasida, ham adabiyot sohasida ulkan burilishlarni yaratdi. Xususan, o'zbek tilida ham boshqa xalqlar tillaridan o'g'irilgan bilvosita tarjima namunlari adabiyot idomamandlari qalblaridan birdak joy olgan.

Ulardan ayrimlarining nomlarini tilga oladigan bo'lsak, yuqorida eslatilgan asarlar tarjimalaridan tashqari ingliz adabiyotidan yana Jeyms Grivudning «Jaldur kiyimli bola» (1961, N. Turmuhommedov tarjimai), A.Konan Doyning «Chipor kanta» (1963, V. Ruzimatov tarjimai), «Sherlok Xolms haqida hikoyalar» (1963, M. Mirzoidov), «Baskervillar it» (1971, N.Kabibullayev), R. Kiplingning «Maugli», U. Kerbertning «Ko'rinmas odam» asarlari (1961, R.Komilov), Garriet Bicher Stovning «Tom to'g'aning kulbasi», R.Stivensoning «Xazinalar oroli», G.Keggardning «Blaxolma sohibasi»(1973 N.Shomirzayev), Jeyms Oldrijning «Dengiz shunqori» romani (1977, E. Mirobidov), Amerika adabiyotidan Jek Londonning «Martin Idam» (1968, K.Mirumuhommedov), «Uch qalbe romanlari va hikoyalar to'plami» (1938, F. Abdullayev), Mark Twanning «Tom Soverning boshidan kechirganlari va Gold'barri Finning boshidan kechirganlari», «Shaxsoda va gado» hamda «Janna d'Arko» (1963,R.Komilov), Oliver Tvist romanlari, Teodor Drayzerning «Baxtiqaro Kerra», «Amerika fojiasi» romanlari (1976, U. Uemonov), F.Kuperning «So'nggi Mogikam» (1973, E. M. irobidov), «Chingachlok ulkan ilom» (1971, E. Mirobidov) romanlari, Ernest Xemingvayning «Ahvido, qurol!» kabi romanlar shoh tarjima asarlar hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, ingliz tilidan o'zbekchaga bevosita tarjima qila oladigan haqiqiy mutaxassis na'atkorlarning yuqiligi sababli ingliz tilida ijod qilgan mualliflar asarlari o'zbek tiliga hamon rus tili orqali o'g'irilmoqda. Bu tarjima jarayonida muqarrar yo'l qo'yiladigan muqonlar miqdorining ilki baravar oshib ketishiga olib kelmoqda. Biroq ko'pchilik mehir tarjimonlarimiz asarlar ruhiga chuqurroq kirib borish va bu ruhniyatni o'zbek tiliga yuqori mahorat bilan talqin etish voritasida tarjima viy qavurlar oldiga ma'lum darajada parda tutib kelmoqdalar.

Zero, mustaqqillikdan keyingi yillar mamlakatimizda bilvosita tarjimadan bevosita tarjimaga o'tish jarayoni boshlab yuborildi. Bu sa'y-harakat o'zbek kitobxonlarining jahon adabiyoti durdonalari namunalari bilan batafsilroq tanishishlari uchun imkoniyat yaratib berish baravarida yaqin kelajakda tahlil va tadqiq uchun ham shubhasiz zaruriy material hozirlay oladi, degan umiddamiz.

Tadqiqot ob'ekti va qo'llanilgan metodlar. Mamlakatimizda ko'p asrlik tarixiy davr mobaynida juda katta badiiy-adabiy, tarixiy, xalqiy, falsafiy, ilmiy, diniy asarlar o'zbek tiliga o'g'irildi. Bu ilmiy inlanishlar mahvati o'laroq, tarjima adabiyoti rivojlanib, xalqimizning g'oyaviy-estetik shiyojini qondirishda muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Yurtimizda adabiyotimiz tarixining katta ulushini tashkil etadigan bunday boydiki ilmiy-tanqidiy o'rganib, natijasini tarjima amaliyotiga joriy etish tarjima shilik ishining yuqori saviyasini belgilaydi.

Xususan, tarjimonimiz Amir Fayzulla tarjimasiga mansub Rey Bredberining "Maraga kuyum" romani ham bilvosita tarjima namunasi bo'lib, ruschadan o'zbek tiliga o'g'irilgan. Tarjima jarayonida, odatda muqobililar ma'nosi ko'p hollarda kontektga bog'liq bo'ladi, ammo lug'atga murojaat qilish ham muhimdir. Tarjima xususiyati tarjimada so'z ma'nolarini taxminiy tarjima qilishga yo'l qo'yilmaydi. So'z va uning ma'nolarini tarjimon yaratib bilishi yoki ularni lug'atdan topishi shart. Aks holda tarjimon "tarjimonning sorta do'stlari" tuzog'iga tashishi muqarrar.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, aslyatdagi so'zga qisman to'g'ri keladigan ekvivalentni topish ko'pincha tarjima qilishda muammo yaratadi. Bunday so'zlar odatda polisemantik, ya'ni ko'p ma'noli so'zlarning ishlatishi va tillararo lekik xususiyatlar, madaniy xususiyatlar hisobga olinadi.

Asar tarjimasini o'qir ekamiz, tarjimon fantastika idomamandlarini synan yozuvchi zekni va xayoloti bilan kosmik parvozga undashi, undagi mo'jzaviy tassurotlarni, tasvirlarni muavvir chizgisiday aslyatdan emas, balki tarjimadan o'g'irgani bir qadar o'quvchini olis samo sari sayohat qilishga boshlashi, ajib fantastik ruhni kashf qilishda stilistik unsurlardan oqlona foydalanishi, o'quvchiga aslyatni ruhini saqlab qolishdagi harakatlari munakab jarayonni kasb etadi.

Olingan natijalar va ularning tahlili. Asar tarjimasini xususiyatlari haqida so'z berganda, birgina asar boshidagi "Yanvar 1999 Raketa yozi" deb nomlanuvchi qismida Ogayoda qish tasvirining yozga aylantirishidagi yozuvchi tasvirlari ruscha tarjimada qanday o'g'irilgan yoki bo'lmasa bilvosita o'zbekcha tarjimasida qanday farqlar namoyon bo'lganini tahlilga tortganimizda ko'raniz.

LITERARY CRITICISM

Masalan, "One minute it was Ohio winter, with doors closed, windows locked, the panes blind with frost, icicles fringing every roof, children skiing on slopes, housewives lumbering like great black bears in their furs along the icy streets." [2,4]

"Только что была огайская зима: двери закрыты, окна закрыты, стекла мёртвые от изморози, все крыши оторочены сосульками, дети мчатся с горок на лыжах, женщины в шубах черными медведицами бредут по гололедным улицам." [5,6]

"Hozirgina Oʻgʻay o qishi hukuron edi: eshik va derazalar taqa-taq yopilgan, oynalarni qaltn qirov bosgan; tomlarning qirralaridan nayzastmon sumalaklar osilib turar, bolalar tepaliklardan changʻlarda oʻqdek uchir, qora ayiq moʻmasdan tikilgan poʻstirli ayollar sirpanchiq koʻchalarda ketnar edilar." [6,3]

Ushbu misolda "One minute" ruschada "Только что..." bilvosita oʻzbekcha tarjimasida esa "Hozirgina" maʼnolarida qoʻllanaypti. Har uch tilda turli maʼno kasb etishi va asllyat kontekstida "ayyam oʻsha lahza"ni ifoda etishi, oʻzbekchasida asl maʼnimasiga emas, balki ruscha bilvosita tarjimasiga murojaat qilinishini koʻramiz.

Shuningdek, tahlil jarayonida oʻzbekcha tarjima xususiyatlarini oʻrganar ekanmiz, shu oʻrinda tarjimaning grammatik transformatsiyalarini – grammatik va leksik koʻrinishlarini kasb etishini koʻrishimiz mumkin. Baʼzi vaziyatlarda ular bir-biriga mazmunan bogʻlanib, leksik-grammatik xarakterga ega boʻladi.

Masalan, "And then a long wave of warmth crossed the small town. A flooding sea of hot air; it seemed as if someone had left a bakery door open. The heat pulsed among the cottages and bushes and children. The icicles dropped, shattering, to melt. The doors flew open. The windows flew up. The children worked off their wool clothes. The housewives shed their bear disguises. The snow dissolved and showed last summer's ancient green lawns" [2,4].

"И вдруг могучая волна тепла прокатилась по городку, как горячего воздуха захлестнула его, будто мечаянно оставили открытой дверь пекарни. Зной омывал дома, кусты, детей. Сосульки срывались с крыш, разбивались и таяли. Двери распорхнулись. Окона раскрылись. Дети скинули свитера. Маманы сбросили медвежьи обличья. Снег испарился, и на газонах появилась прошлогодняя зеленая трава" [5,6].

"Toʻsandan issiq havo toʻlqini shahar boʻylab yoyildi, xuddi tasodifan ochiq qolgan novvoyxonaga eshitgidan chiqqan hovar singari hammayoqni issiq havo qoplad. Uylardan shovullab sular oqdi. Butalar va bolalarning egulari hoʻl boʻldi. Tomlardan sumalaklar uzilib tushar, yerga tushib mayda-mayda boʻlar va erib ketar edi. Eshiklar lang ochildi. Osmonda bulutning choki soʻkildi. Bolalar egularidan sviterlarini yechib otdilar. Onajonlar ham ayiq moʻma poʻstirilarini yelkalaridan tashladilar. Qor erib, oʻltoqzorda bulutni maydalar mengʻayib koʻrindi" [6,3].

Tarjima xususiyatlarini tahlil ostiga olar ekanmiz, asl matnning leksik-grammatik xususiyati tarjimadan farq qilishini, bunda tarjima transformatsiyadan foydalanilganligining sababi shundaki, rus yoki oʻzbek tilidagi gap ingliz tilining grammatik tuzilishi bilan mos kelmasligida deb isohlanadi hamda gapda soʻz tartibi gaplarning joylashuv tartibidagi farq bosh gap va ergash gap tarkibidagi farqdur. Asllyatda qishning izʻirini taʼviridan iliq tabiat taʼviriga oʻtishning berilishi "And then a long wave of warmth crossed the small town. A flooding sea of hot air; it seemed as if someone had left a bakery door open. The heat pulsed among the cottages and bushes and children" sodda yoyiq gaplar bilan berilgan boʻlsa, ruscha tarjimadan oʻzbekchada oʻgirilganda "И вдруг могучая волна тепла прокатилась по городку, как горячего воздуха захлестнула его, будто мечаянно оставили открытой дверь пекарни. Зной омывал дома, кусты, детей" – "Toʻsandan issiq havo toʻlqini shahar boʻylab yoyildi, xuddi tasodifan ochiq qolgan novvoyxonaga eshitgidan chiqqan hovar singari hammayoqni issiq havo qoplad. Uylardan shovullab sular oqdi. Butalar va bolalarning egulari hoʻl boʻldi" teng bogʻlanishli sodda gaplar "vergul" bilan ajratilgan. "A flooding sea of hot air;" – ushbu qisim gapning ikkinchi qismiga tegishli emasadek, muqtdli vergul bilan ajratilib goʻyo davomli maʼno jihatdan unga bogʻlanmagandek, ammo aslida "Issiq havo oqimintag" natijasida qanday holat tuzmin qilinishi aks etgan, "a long way of warmth crossed the town" bilvosita oʻzbekcha tarjimasida esa "И вдруг могучая волна тепла прокатилась по городку" – "Toʻsandan issiq havo toʻlqini shahar boʻylab yoyildi" kabi tarjima qilinib, "the town" ingliz tili matnida toʻldiruvchi, oʻzbekcha tarjimada ruschadan oʻgirilganda "shahar boʻylab" hol vazifasida kelgan.

Bilamizki, tarjimada biror bir soʻz tarkumi boshqa bir soʻz tarkumi bilan oʻzgartirilishi mumkin. Bu toʻliq yoki qisqan transformatsiyalarga bogʻliqdur. Tarjima qilishda sifat, ot, feʼl va rivish bilan almashinishi mumkin.

Bundan tashqari, ushbu parchada bilvosita oʻzbekcha tarjimaning "Uylardan shovullab sular oqdi. Butalar va bolalarning egulari hoʻl boʻldi. Tomlardan sumalaklar uzilib tushar, yerga tushib mayda-mayda boʻlar va erib ketar edi. Eshiklar lang ochildi." – "Зной омывал дома, кусты, детей. Сосульки срывались

LITERARY CRITICISM

с крыш разбивались и таяли. Двери распахнулись. Огни раскрылись – “*The heat pulsed among the cottages and bushes and children. The icicles dropped, shattering, to melt. The doors flew open. The windows flew up.*” quyidagi parchada o'zbekcha tarjima bilvosita ruschadan o'g'irilganda ruscha bevosita tarjimadagi bitta sodda yoyiq gap o'zbekchada ikkita yoyiq gaplarga aylangan.

Masalan, “*Uylardan shovullab suvlar oadi. Butalar va bolalarning egulari ko'l bo'ldi*” – “*Звои омыкали дома, крыши, двери. – бунда ruscha tarjima asliyatga yaqin deb hisoblaymiz, bilvosita o'zbekcha tarjima esa leksik-grammatik xususiyat kasb etgandek, qo'yo o'zbek tarjimoni tasviri to'laqonli berish uchun gapni birtaga ko'paytirib bergan. Bunda “grammatik noruvoflilik” ni ifodalashiga qaramay bevosita tarjimadan faqri o'lroq kang mazmun anglatgan. Bevosita ruschada esa so'zma so'z tarjima ma'nosi toraytirgandek xususiyat kasb etaypti.*

Asliyatdagi “*The doors flew open. The windows flew up.*” – ruscha bevosita tarjimada *Двери распахнулись.*” deb berilgan bo'lsa, o'zbekcha bilvosita tarjimada “*Eshiklar kang ochildi*” deb ikkita gapni tajankorlik xususiyati ko'rsataypti, asliyatda ham “*eshik*”, ham “*derezo*” kang ochilib ketganligi tasviri berilyapti. Shu o'rinda ikkita “*uslub muammosi*” [1,359] yuzaga kelyapti.

Bir bilamizki, uslub muammosining ikki tomoni mavjud. Bu yozuvchi uslubining tarjimon uslubiga ta'siri va tarjimon uslubining yozuvchi uslubiga ta'siri. “*Uslubiy moslashtirish asarni ko'proq iqlimlashtirish, yozuvchini “o'zimizniki qilish”[1,359] maqsadiga xizmat qiladi.*” deyilgan manbalarda. Aynan har bir shoirning, yozuvchi, tarjimonning o'z san'at asarini yaratishda o'ziga xos uslubi, tematikasi bor.

Shu o'rinda tarjimon-olim G'aybulla Salomov tarjimada uslub haqida shunday ta'kidlagan edi: “*Tarjimon asarni boshqa tilda, ya'ni ona tilida qayta yaratish uchun muallif fikrini ancha pishitadi, o'ziga singdirib oladi, keyin matn xarakteriga qarab muqobil so'z tanlaydi, bu so'zlar ma'nosi, jarangdorligi, shakli, uslubiy muqobiligi, asl muxadagi fikrini iloji boricha to'laroq ifodalash talvishida yonadi*” [4,57].

Yuqorida berilgan o'zbekcha bilvosita tarjimada ham tarjimon Amir Fayzulla harorat o'zgarishi bilan “*Eshiklar kang ochildi*” gapi nafaqat derezalari ham ochiqilgini, balki qish fashi tark etayotganligini, isiqdan betoqat odamlarning yolkalaridan qalin kiyimlari tushishi tasviri “*kang*” ravichini berishi bilan aloqadorlik mazmun kasb etayotganligini, asliyatdagi “*The doors flew open. The windows flew up.*” gaplari tajankorlik bilan birgina “*Eshiklar kang ochildi*” bilan ifoda etilyapti, leksik- grammatik xususiyat kasb etyapti.

Tarjima amaliyoti paydo bo'libdiki, asliyatni ona tiliga qanday o'g'irish lozim – so'zma-so'zmi yoki erkin tarzda degen masala tarjimonlar oldida kundalang turgan muammo sanaladi. Ayrim shaxslar, masalan, XX asrning boshlarida ijod qilgan san'atkorlar, so'zma-so'z tarjimini yoqlab chiqqanlari holda, amaliy faoliyatlarida shu usuldan ko'prok foydalanib kelgan bo'lsalar, ko'pchilik ijodkorlar erkin tarjimani afzal ko'rib, san'atkor asliyatning harfini emas, rahi, so'zini emas, mazmunini, shaklini emas, unda mujassamlashgan axtorotni bera bilishi kerak degan muqtafi nazarni olg'a surganlar. Ammo masalani nazariy hal qilish lozimligi hech kimning xayoliga kelmaggan.

Tarjimaning maqsadi, kitobxonning saviyasi va didi, matn turi kabi qator masalalar muhokama kun tartibiga qo'yilmagan. Nazariy asosning ishlanmaganligi tarjima jarayoniga turlicha yondashishni keltirib chiqargan. Bu, o'z navbatida, qator tarjima turlarining vujudga kelishiga sabab bo'lganiki, ularning ayrimlari ijodiy-ilmiy, ba'zilar iladi deb tan olinadi. Quyida ularning ayrimlari haqida fikr yuritiladi. Bu tarjima turida asliyat lisoniy vositalari matniy ma'nolari va uslubiy vazifalari umumxalq tili grammatik qoidalari bilan hamohanglikda qayta yaratiladi. Lisoniy vositalarning milliy-tarixiy, ijtimoiy va obrazli hisiy xususiyatlari asliyatga xos va mos tarzda talqin etiladi. Asar sahifalarida muayyan uslubiy maqsadlar uchun qo'llanilgan fonetik-orfoepik hamda leksik-grammatik maziy chakinishlar o'z vazifalariga muvofiq muqobil lisoniy vositalar yordamida tiklanadi. Bularning barchasi muallif maqsadining kitobxonga yetib borishi uchun imkon yaratadi. Keyingi tur so'zma-so'z tarjima haqida fikr yuritar ekamiz, muallif matnini hijjab o'g'irish orqali usning mazmuniy-vazifaviy uyg'unligini soxtalashiradigan, hisiy-ta'sirchanlik xususiyatini, badiiy-obrazli asosini xiralashiradigan, tarjima tili ma'yori va madaniyatini barbod etadigan, binobarin, asliyatning tuzal-adekvat tarjimai sifatida qabul qilib bo'lmaydigan ikkilamchi matnga aytiladi. Bu tarjima turida asliyat tarkibidagi so'z birlamalari, barqaror iboralar grammatik qurilish, so'z tartibi aksariyat holdarda tarjima tili qonuniyatlariga moslashtirilmaydi. Ko'pchilik lisoniy vositalar matniy holatlariga, vazifaviy jihadlariga, davriy va milliy xususiyatlariga qarab emas, balki lug'aviy ma'nolari asosida o'g'iriladi. Bu hol milliy-tarixiy va hisiy-ta'sirchan lisoniy vositalarning qo'shimcha xususiyatlardan holi uslubiy betaraf, muris so'z va so'z birlamalari yordamida talqin etilishiga olib keladi. Binobarin, so'zma-so'z tarjima uslub tarjimonlar nazarda tutgan maqsadni – asarning mazmuniy-g'oyaviy xususiyatini kitobxonga to'la-to'kis yetkazib berish kabi vazifani o'tay olmaydi, chunki tarjimon oldida badiiy asarning boshqa bir shaxs tomonidan to'g'ri ma'nodagi, muris lisoniy vositalar yordamida amalga oshirilgan bayoni turadi. Suning uchun bunday amaliyot turi soxta tarjima usuli deyiladi.

LITERARY CRITICISM

Tarjima va tarjimashunoslik rivojlanishi va muammolariga bog'ishlangan turli mamlakatlarda badiiy tarjima, muammolariga bog'ishlab o'qatilgan mintaqaviy kongress va simpoziumlardagi so'zma-so'z tarjima amaliyoti qattiq qoralanib kelindi, bu haqida ko'pgina tanqidiy fikrlar bayon etildi. A.Sharif o'z ma'ruzasida so'zma-so'z tarjima amaliyotini illatli usul deb hisoblagan bo'lsa, T. Gnedich uning ijodiy ish emas, balki «sirk tomoshasiga o'xshash masxarabozlik» ekanligini qayd etdi. X. Xantemirovning fikricha, «seng yaratib so'zma-so'z tarjima» ham asliyat boyligi va o'ziga xosligini to'la-to'kis talqin etishga oqizlik qiladi. tarjimon va tarjimashunoslarning Moris Torez nomidagi Moskva chet tillar institutida «Tarjima nazariyasi va tarjimonlar tayyorlashning ilmiy asoslar» nomi bilan o'qatilgan konferensiyasida M.L. Gasparov o'zining «So'zma-so'z tarjima va to'laqonlilik darajasi» deb atalgan ma'ruzasida amaliy faoliyatning ayni turini puch va samarasiz deb baholab, uning badiiy yodgorlik shakli va mazmunining dialektik birligi va butunligini qayta yaratib berishga oqiz ekanligini amaliy dalillar zaminida ilmiy asoslab berdi.

Haqiqat shundaki, tarjima xususiyati va tabiati so'zma-so'z amalga oshirilgan tarjima adabiy asar milliyati va badiiyligini tashkil etadigan barcha unsurlarni juda xira talqin etadi: asar yaratilgan davr buyog'i, uning musiqiyliigi va ritmi, hissiy-obrazli vositalari, personajlari mutqi tasviri, muvaffaqiyatli qo'llanilganligi tufayli ifodaning joziba kuchini oshiradigan yangi til birliklari, yozuvchining individual-ijodiy ushbi – bularning hammasi deyarli yo'qqa chiqiriladi [7,15]. Biz tarjima bilan bog'liq sifatlarni ko'rib chiqar ekanmiz, tarjimon yaratgan bo'yoqsiz vositalarda muallif uslubidan ko'ra tarjimon qalamni ko'proq ko'zga tashlanib turadi. Demak, so'zma-so'z tarjimaga mamlakatimizda ilgari xorijiy tillarni pucha egallagan ijodiy ziyolilarning yetishmaganligi tufayli noiloj murojaat qilingan, hozir esa o'zga tillarni mukammal egallagan ijodkorlarning bergan sari ko'plab yetishib chiqqiyotganligi tufayli unga amaliy faoliyatdan bezalol siqib chiqarilishi lozim b bo'lgan illatli usul sifatida qaraladi. So'zma-so'z tarjima kitobxonni asar mazmunini bilan umumiy tarada tanishtirgani holda, mukammal badiiy tarjima yaratish uchun xomali matn sifatida xizmat qilishigina mumkin. Shu maqsadda ataylab tayyorlanadigan so'zma-so'z tarjimani ilmiy adabiyotda «taglama» [3,26] deb atashadi. Bu tarjima usuli yordamida o'tgan davrlarda ko'pgina ittifoqdosh respublikalar mualliflari ijod nazmmalari, shu qatorde o'zbek qalamkashlari asarlari ham rus tiliga tarjima qilinar edi. Taglamadan goho tarjimadan tarjima qilishda ham foydalaniladi.

Yurtimizda olib borilgan tadqiqotlar, xususan, tarjima faoliyati bilan bog'liq jarayonni ko'rib chiqar ekanmiz, Erkin Vohidov Gyotaning «Fante» fojiasini o'zbek tiliga Boris Pasternakning ruscha tarjimasidan tarjima qilinishida shu asarning N. Kolodkovskiy rus tiliga asliyatdan o'girilgani, ruscha tarjimasidan taglama o'rnida foydalangani va bu matnning unga so'zma-so'z yordami tekkeni haqida gapirgan. Shuni ham qayd qilish lozimki, taglama badiiy mutqqa xos xususiyatlardan birortasini ham o'rnida mujassam etmasligi tufayli hech qachon nazariy umumlashtirish materiali sifatida xizmat qila olmaydi.

Keyingi tarjima turi tarjima amaliyotining muammoli usullardan bo'lmish bu turiga o'tgan asarning o'rtalarigacha tez-tez murojaat qilib turilgan, bunda tarjimon asliyatning shaklini to'la o'tibordan soqit etgani holda, mazmunini o'z so'zlari bilan sodd va qisqa hikoya qilib bergan. Onda-sonda dialogik mutq nazmmalari tarjimada berilgan bo'lsa-da, personajlar mutqi tasvirini tildashga o'tibor qilinmagan.

Tarjimon va tarjima muvohabati haqida so'z borar ekan, erkin tarjimada ushbiy pryomlar va badiiy-tasviriy vositalar vazifalarini qayta yaratishga deyarli harakat qilinmagan. Oqibatda, muallif yaratgan obrazli, hissiy-ta'sirchan ifodalar muris bayon darajasiga tushib qolgan. Gohida masala shu darajaga borib yetganiki, tarjimonlar parchalar mazmunini, personajlar xususiyatlarini o'zlaricha o'zgartirganlar, butun boshli tasvirlarni o'zlaridan qo'shganlar, asardagi ayrim tasvirlarni tarjimadan tashirib qoldirganlar. Hatto asar personajlari nomlarini ba'zan o'z vatandoshlari nomlari bilan almashirishgacha borib yetganlar. Bu jarayonda muallif asari tarjimada tamib bo'lmas darajada o'zgarib ketgan. Natijada asarni muallif yaratgan zaruriy shaklda emas, balki soddalashtirilgan, qisqartirilgan tarada o'qigan o'zga millat kitobxonni muallif ijodi haqida no'to'g'ri tasavvurga ega bo'lgan.

Xususan, asliyat tilidagi bevosita tarjima qila oladigan usta san'atkorlari deyarli bo'lmagan xalqlarga ekin tarjima yo'li bilan bo'lsa-da, asarni yetkazib berish vazifasini o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan tarjimonni qaysidir ma'noda tashmish mumkin.

Bugungi kunda tarjimonlar «ortiqcha tashvishlar» bilan o'zlarini oband qilib» yurmadan, asarlar qanday yaratilgan bo'lsa, ularni o'z tillariga shundayligicha talqin qilishlari, shu yo'l bilan kitobxonlarda asl muaxalar haqida xolisona tasavvur hosil bo'lishiga erishishlari lozim edi.

Zero, tarjimonning ijodkorligi uning hammuallifligida emas, balki asliyatning barcha tarkibiy unsurlarini aynan uziday qayta yaratishida namoyon bo'lishi darkor. Muqobilikda erishish borisida fikrimizni davom ettirar ekanmiz, davom etib kelayotgan ushbiy ijodiy jarayon so'nggi yillarda ekin tarjima amaliyotiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatildi, keyingi 60-70-yil mobaynida amalga oshirib kelingan tarjimalar asliyat ruhini imkon qadar durast aks ettira boshladi, ya'ni tarjimalarda hozirgi kitobxon muqta

LITERARY CRITICISM

nazaridan nima qayta yaratilishi lozim bo'lsa, hammasini tiklash borasida sa'y-harakatlar olib borilmoqda, amalga oshirilayotgan tarjimalar muvofillik sari intilmoqda.

Tarjima turlari qatorida obrazlashtirilgan (idiomalashtirilgan) tarjima turi alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu tarjima turida muallifning individual ijodiga xos tarzdagi tasvimi yuzaga keltirgan lisoniy vositalar asosida obrazli iboralar, his-tuyg'uni ifoda etadigan so'zlar,

Xulosa qiladigan bo'lsak, tarjima xususiyati va tarjimon uslubi bir-biri bilan bevosita hamohangdek, ammo bu jarayonning mecbog'lik ahamiyat kasb etishi tarjimon tanlovi bilan bog'liqdir. Zero, tarjimon ham yozuvchi singari asarga yangi hayot bag'ishlaydigan, adabiyotga hissa qo'shadigan a'zo sifatida vazifasi mavjud. Badiiy adabiyotda aynan fantastik asar bilvosita tarjimasida tarjimon uslubi va tarjima xususiyatlari bu sohaning turlari va ma'zolariga muvofiq amalga oshirishda aynan lingvomasaniy xususiyatlar, terminologik tamoyillar, ingliz va rus tillar grammatik xususiyatining o'zbek tilidan farq qilishi yuqori ko'zga tashlanadi. Bu tanish holatlar Amir Fayzulla tarjimasidagi Rey Bradberi qalamiga mansub "Marsga hujum" asari bilvosita tarjimasida o'z aksini topgan.

ADABIYOTLAR:

1. Abdurabiyev Sumat Botirovich.Tarjimashunoslikda uslub muammosining o'rganilganligi// Ta'lim fidoylari.(Vol.1 ISSUE 1, (2022)). – P.359
2. Ray Bradbury. *The Martian Chronicles. Voyager. An imprint of HarperCollinsPublishers, London Bridge Street, London SE1 9GF*Cover layout design © HarperCollins, Publishers 2014, P.302
3. М.И.Гаспаров. Под строчками меры точности. «Теория перевода и научные основы подготовки переводчиков», - Москва, 1995.
4. Саломов F. *Таржима саль-ати. Мақолалар тўплами*. – Т.: "Фан", 1993. – Б.325.
5. P. Д. Бродбери. *Марсианские хроники*. © Издание на русском языке, оформление. ООО «Издательство «Эксмо», 2013, Ст.306.
6. Рэй Бродбери. *Марсга хужум*. "Янги аср алоди", 2016. Б.3.
7. Fayzulla Salomon Tarjima tashmamlari. – Toshkent: Faqur Fulom nomidagi Adabiyat va Salmat nashriyati, 1983. – 189 b.
8. Catford I.C. *Linguistic theory of translation*. – London, New York, 1982. – P. 228.
9. Muminov O., Samratov O. *Translation history*. – Tashkent, 1999. – P. 163.
10. Newmark P. *Approaches to translation*. – London, 1995. – P. 304.
11. Usmonova Zarina Habibovna. *The Implementing Author's Vivid Speculation of the Technologically Advanced Era in the "I Robot" By Isaac Asimov*. *Eurasian research Bulletin*, 7, 63–65. <https://gentuajournals.org/index.php/erb/article/view/1019>.
12. Erkinovna, Y. F. *Negative Politeness*. *Journal of Critical Reviews*, 7(6), 1249–1255. <https://media.neliti.com/media/publications/344146-negative-politeness-c55f7abc.pdf>.
13. Yuldasheva Fariza Erkinovna. *Politeness markers in spoken language*. *Euro-Asia Conferences*, 37–40. Retrieved from <http://papers.euroasiaconference.com/index.php/eac/article/view/528>.
14. Rasulov, Z. *Reduction as the way of the language economy manifestation*. *Центр научных публикаций (buxdu.uz)*, 1(1). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2943
15. Muminova, R. M. *Academic Integrity: Teaching and Learning Challenges*. *Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes*, 30–33. Retrieved from <http://conferenceseries.info/index.php/online/article/view/33>
16. Yunusova, A. *Evaluating co-production as a guiding philosophy for EASP teacher training course development*. *Центр научных публикаций (buxdu.uz)*, 25(25). https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/download/8314/5315